



Asya Studies

Akademik Sosyal Araştırmalar / Academic Social Studies

Year: 9, Number: 31, p. 107-126, Spring 2025

Mehmet Emin Resulzade ve Azerbaycan Edebiyatı: Bağımsızlık Ülküsünün Metaforik Yansımaları

*Mehmet Emin Resulzadeh and Azerbaijani Literature: Metaphorical Reflections of the
Ideals of Independence*

ISSN: 2602-2877 / E-ISSN: 2602-263X

Araştırma Makalesi
Research Article

Makale Geliş Tarihi
Article Arrival Date
11/01/2025

Makale Kabul Tarihi
Article Accepted Date
21/02/2025

Makale Yayın Tarihi
Article Publication Date
25/03/2025

Asya Studies

Doç. Dr. Afak Yusufli
Gence Devlet Üniversitesi
Filoloji

yusufli.afaq@mail.ru

ORCID: 0000-0001-8621-850X

Öz

Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin kurucusu, siyasi lider, düşünür, yazar, gazeteci ve bilim adamı, Azerbaycan edebî ve sosyo-politik düşüncesinin önemli isimlerinden biri olan Mehmet Emin Resulzade (1884 Bakü – 1955 Ankara) teorik, edebî, eleştirel ve bilimsel çalışmalarıyla büyük bir miras bırakmıştır. Eserlerinde özellikle “Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı”, “Asrımızın Siyavuşu”, “Azerbaycan Kültür Gelenekleri” ve “Azerbaycan Şairi Nizami” gibi kitaplarında edebiyatın halkın özgürlük mücadelesi ve bağımsızlık ülküsüyle nasıl bağlantılı olduğunu vurgulamıştır. Bu makalede Mehmet Emin Resulzade'nin edebî eserlerinde millî istiklal fikrinin ifade biçimlerini incelenmektedir. Araştırmanın amacı, Resulzade'nin “Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı” başlıklı eserindeki tarihî ve edebî olayları karşılaştırmalı bir yöntemle analiz ederek bağımsızlık düşüncesinin doğrudan ve metaforik yansımalarını ortaya koymaktır. Kuramsal çerçeve olarak millî istiklal ve edebiyatta sembolizm kavramları esas alınmıştır. Metodolojik olarak Resulzade'nin eserlerinde bağımsızlık fikrini yansıtan şiir ve tiyatro örneklerinin alt metni incelenmiştir. Araştırma, Hüseyin Cavid, Ahmed Cevad ve Samed Vurgun gibi yazarların eserlerini kapsamaktadır. Özellikle Sovyet dönemi baskılarına rağmen bu yazarların bağımsızlık düşüncesini metaforik ifadelerle aktardığı görülmüştür. Hüseyin Cavid'in “Peygamber” eserinde özgürlük düşüncesi dinî ve millî motiflerle güçlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, C.Cabbarlı'nın “Od Geline” ve Ahmed Cevad'ın şiirlerinde millî kimlik ve bağımsızlık mücadelesi coşkuyla işlenmiştir. Resulzade'nin “Azerbaycan Edebiyatı” eserinde Azerbaycan şair ve yazarlarının bağımsızlık fikrini hem açık bir şekilde hem de semboller ve metaforlar aracılığıyla ifade etmeleri örneklerle belirtilmiştir. M.E. Resulzade, “Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı” eserinde, adını anmış olduğu her bir edebî örneğin bağımsızlık ülküsüne hizmet eden ve halkın özgürlük mücadelesini yansıtan özelliklerini kısa ancak oldukça net ve güçlü bir hassasiyetle vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, onun edebiyat anlayışının yalnızca estetik değil, aynı zamanda ideolojik ve millî bir işlev taşıdığını göstermektedir. Resulzade, edebiyatın yalnızca bir sanat eseri olmanın ötesinde, halkın mücadelesinin ruhunu, millî bilincini ve bağımsızlık fikrini yaşatmak adına önemli bir araç olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Resulzade, Azerbaycan Edebiyatı, Bağımsızlık, Ülke, Metafor

Abstract

Mehmet Emin Resulzadeh (1884 Bakü – 1955 Ankara), the founder of the Azerbaijan Democratic Republic, political leader, thinker, writer, journalist, and scientist, stands as one of the most influential figures in Azerbaijani literary and socio-political thought. Through his theoretical, literary, critical, and scientific works, he has left behind an enduring legacy. Notably, in his works such as “Contemporary Azerbaijani Literature”, “The Siyavush of Our Time”, “Azerbaijani Cultural Traditions”, and “Azerbaijani Poet Nizami”, he underscores the intrinsic link between literature and the people's struggle for freedom, as well as the ideals of independence. This article explores the expression of national independence in the literary works of Mehmet Emin Resulzadeh. The primary objective of the study is to analyze the historical and literary events presented in Resulzadeh's “Azerbaijani Literature” through a comparative approach, thereby revealing both the direct and metaphorical manifestations of the concept of independence. The theoretical framework of the research is grounded in the concepts of national independence and symbolism within literature. From a methodological perspective, the subtext of poems and theatrical works in Resulzadeh's writings that reflect the idea of independence has been examined. The study incorporates works by authors such as Huseyn Cavid, Ahmed Javad, and Samed Vurgun. Despite the pressures of the Soviet era, these authors successfully conveyed the notion of independence through metaphorical expressions. In Huseyn Javid's “The Prophet”, the idea of freedom is reinforced with religious and national motifs. Furthermore, the national identity and struggle for independence are vividly portrayed in J. Jabbarli's “The Bride of Fire” and Ahmed Javad's poetry. Resulzadeh's “Azerbaijani Literature” provides examples of how Azerbaijani poets and writers express the idea of independence both explicitly and through symbols and metaphors. In Azerbaijani Literature, Resulzadeh highlights each literary example he references, emphasizing the characteristics that serve the ideal of independence and reflect the people's struggle for freedom with precision and clarity. This approach underscores that his conception of literature carries not only an aesthetic dimension but also an ideological and national function. Resulzadeh asserts that literature, beyond being an art form, is a vital tool for preserving the spirit of the people's struggle, fostering national consciousness, and promoting the ideal of independence.

Keywords: Resulzadeh, Azerbaijani Literature, Independence, Ideals, Metaphor

Atf Bilgisi / Citation Information

Yusufli, A. (2025). Mehmet Emin Resulzade ve Azerbaycan edebiyatı: Bağımsızlık ülküsünün metaforik yansımaları. *Asya Studies*, 9(31), 107-126. <https://doi.org/10.31455/asya.1617661>

GİRİŞ

Edebî düşüncenin gelişimi, tarih boyunca toplumun siyasal ve sosyal yapısının şekillenmesine katkı sağlamış, bu gelişim süreçlerinin eğilimlerini ve yönelimlerini belirlemiştir. Antik Yunanistan'da, edebî eserler siyasi ve askerî gelişmelerin itici gücü olmuş; yazar ve şairler de siyasi ve askerî liderler gibi bir rol üstlenmişlerdir. Örneğin, tarihçi Plutarhos'a göre Atinalılar, onları Salamis Adası için tekrar savaşmaya çağıran kişiyi ölümlerine cezalandırmayı planlamışlardır. Ancak Solon, onları kandırarak kendini deli gibi gösterip bir taşın üstüne çıkarak Salamis Adası'nı kurtarmak için yazdığı şiiri okumuştur. Yüz beyitten oluşan bu şiir, Atinalıların vatanseverlik duygularını harekete geçirmiş ve onları adayla özgürleştirmeye çağırmıştır. Bunun sonucunda, Atinalıların büyük bir kısmı Solon'un liderliğinde savaşa girerek Salamis Adası'nı geri almışlardır (Hacıyev, 1999:33). Antik sanatçı Aristophanes, siyasi komedileriyle “toplum düşüncesinin gelişim eğilimlerini değiştirmeyi başarmıştır” (Tronski, 2011:210).

Edebiyatın, toplumsal-siyasi düşüncenin şekillenmesine ve yeni devrimci değişikliklere yol açan bu etkisinin tarihi, çok eski dönemlere dayanmaktadır. Reformist Alman ideolojisi, Fransız Aydınlanmasının Fransız Devrimi'ne etkisi ve Tanzimat edebiyatının Türkiye'de yeni toplumsal ve siyasi dönemi başlatması, edebiyatın toplumsal ve siyasal değişimlere olan etkisinin belirgin örneklerindedir. Azerbaycan Cumhuriyeti de 19. yüzyılda gelişen ve Azerbaycan edebiyatında “Yeni Dönem'in üçüncü aşaması” olarak adlandırılan dönemin toplumsal-siyasi düşüncelerinden doğan ülkülerin manevi mirasçısıdır. “Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, tarihi, siyasi ve ideolojik bir gerçeklik olarak yalnızca dönemin koşullarının bir ürünü olmakla kalmamış; yıllar boyunca gelişen millî, siyasi, edebî ve felsefî düşüncenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Millî devletçilik ideolojisinin tarihi çok eskiye gitmese bile millî devletçilik ve bağımsızlık ideallerini şekillendiren millî bilinç, bizzat edebî düşünceye dayanmaktadır” (Əhmədov, 2015:117).

Mehmet Emin Resulzade; Azerbaycan Cumhuriyetinin kurucusu, siyasi lider, düşünür, yazar, gazeteci ve bilim insanı olarak Azerbaycan'ın edebî ve sosyo-politik düşüncesinde derin izler bırakmış önemli bir şahsiyettir. Zorlu ve mücadele dolu bir hayat süren Resulzade, 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan ederek tarihte ilk kez hukuki temellere ve millî ilkelere dayanan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluşuna öncülük etmiştir. Ancak 28 Nisan 1920'de Sovyet Rusya'nın Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni işgal etmesiyle Resulzade, vatanından ayrılmak zorunda kalmış ve hayatını muhacerette geçirmiştir. Türkiye ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde siyasi ve edebî faaliyetlerini sürdüren M.E.Resulzade, hem bağımsızlık mücadelesine yeni bir perspektif kazandırmış hem de Azerbaycan'ın millî kimliğini uluslararası alanda temsil etmiştir.

M.E. Resulzade, bir yandan dünyanın farklı bölgelerine dağılmış Azerbaycan diasporasını ortak bir siyasi organizasyon altında toplamayı başarırken diğer yandan halkının tarihine, kültürüne ve edebiyatına dair önemli çalışmalar yayımlamıştır. Bu çabaları, Azerbaycan'ın bağımsızlık ideallerini canlı tutmuş ve diaspora içinde güçlü bir millî bilinç oluşturmuştur. Onun liderliği ve fikirleri, yalnızca kendi dönemi için değil, gelecek nesiller için de büyük bir ilham kaynağı olmuştur.

Edebiyat, tarih boyunca toplumların kültürel, siyasi ve sosyal gelişimlerini şekillendiren önemli bir araç olmuştur. Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesiyle yoğrulmuş edebiyatı hem millî kimliğin korunmasında hem de istiklal düşüncesinin gelecek nesillere aktarılmasında kritik bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, M.E. Resulzade'nin edebî eserleri millî istiklal fikrini işleyen eşsiz bir mirası temsil etmektedir.

Resulzade, farklı türlerde eserler vermiş çok yönlü bir yazardır. Şiir, hikâye, tiyatro ve anı yazılarıyla Azerbaycan edebiyatına önemli katkılarda bulunmuştur. “Muhammes” (1903), “Kara Pul” (1906), “Nevha” (1906), “Hasb-i Hal” (1907), “Tasavvurat-i Ahrarane” (1907), “Mezaliyet içinde Mübhemiyet” (1907), “Sailere” (1908), “Hedef-i Amalıma” (1913), “Kardaşım, Arkadaşım” (1913) ve “Mayıs Duyğuları” gibi şiirlerinde, bağımsızlık, kardeşlik ve millî bilinç temalarını işlemiştir (Musalı, 2024: 650).

Resulzade'nin edebî mirası içinde tiyatro eserleri de özel bir yer tutar. “Karanlıkta Işıklar” ve “Nâgehân Bela” isimli piyesleri, dönemin toplumsal meselelerini ele alır ve okuyucularını derin düşüncelere sevk eder. Ayrıca, 1913 yılında kaleme aldığı “Bebir Han” ve 1926'da yazdığı “Gazeteci Seyyid” hikâyeleri, gerçekçi ve duyarlı bir üslupla yazılır. Anı türünde kaleme aldığı “Bir Türk Milliyetçisinin Stalin’le İhtilal Hatıraları” (1954), Resulzade'nin siyasi yaşamını ve devrim sürecindeki gözlemlerini yansıtır. Bu eser hem onun kişisel deneyimlerini hem de dönemin siyasi atmosferini anlamak açısından kıymetli bir kaynak oluşturur.

Çeviri ve tercüme alanında da aktif olarak çalışır ve Azerbaycan edebiyatını dünya edebiyatıyla buluşturma çabasına büyük önem verir. Onun çok yönlü edebî üretimi, millî ruhu ve özgürlük aşkını gelecek nesillere aktarmayı amaçlar. Bu nedenle, eserleri Azerbaycan edebiyatında kalıcı bir iz bırakır.

Resulzade'nin araştırma ve yayın faaliyetlerinin en zengin kolunu teorik, estetik, edebi, eleştirel ve bilimsel çalışmalar teşkil etmektedir. Resulzade, ağırlıklı olarak edebi-estetik ve teorik görüşlerini “Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı”, “Asrımızın Siyavuşu”, “Azerbaycan Kültür Gelenekleri”, “Azerbaycan Şairi Nizami” gibi monografik çalışmalarına yansıtmıştır (Sultanlı, 2014, s.116).

Yazarın şiirleri, tiyatro eserleri, mensur eserleri, çevirileri tek bir ideale yöneliktir: Bağımsızlık ideolojisinin edebî ve sosyo-politik temelde oluşturulması, yayılması ve gerçekleştirilmesi. Bu anlamda onun sanatı, 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan edebiyatında özgürlük, hürriyet ve bağımsızlık fikirlerinin uyanışı ve oluşmasının başlangıcı ve motive edici unsuru olarak değerlendirilmelidir.

Resulzade'nin zengin mirası üzerine Mövsüm Aliyev, Nesiman Yakublu, Nasib Nasibli, Aydın Balayev, Şirmemmed Hüseyinov, Vagif Sultanlı, Yadigar Türkel, Faig Elekberov, Ali Esger, Yavuz Akpınar, Sabahaddin Şimşir gibi isimler araştırmalar yürütmüşlerdir.

Resulzade'nin hem eleştirmen hem de edebiyatçı kimliğiyle bağımsızlık mücadelesini destekleyen edebî eserlerin analizini yaptığı çalışmalar, dönemin toplumsal ve siyasi bağlamını anlamak için önemli birer kaynaktır. Sovyet döneminin baskıcı sansür politikalarına rağmen, Azerbaycan şair ve yazarlarının eserlerinde yer alan millî istiklal ülküsünün edebiyat sahnesinde

bir direniş unsuru olarak varlığını nasıl sürdürdüğünü anlamak önemlidir. Resulzade, “*Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı*” başlıklı eserinde bu konuları detaylı bir şekilde ele almıştır.

Araştırmanın problemi, Sovyet döneminde millî istiklal düşüncesinin açık bir şekilde ifade edilmesinin zorluklarına rağmen Azerbaycan şair ve yazarlarının bu konuları metaforik olarak ele almasını tespit etmek, Resulzade'nin bu eserleri nasıl değerlendirdiğini ortaya koymaktır. Özellikle metaforlar ve semboller aracılığıyla bağımsızlık ideolojisinin nasıl aktarılabildiği, bu araştırmanın merkezinde yer almaktadır.

Araştırmanın amacı, Resulzade'nin edebî ve eleştirel çalışmalarında millî istiklal düşüncesinin izlerini sürmek ve bu düşüncenin metaforik ifadelerle nasıl güçlendirildiğini ortaya koymaktır. Ayrıca, Hüseyin Cavid, Ahmed Cavad ve Cafer Cabbarlı gibi yazarların eserleri üzerinden, bağımsızlık fikrinin edebî ifadelerini analiz etmek hedeflenmiştir. Bu şekilde, Azerbaycan edebiyatının millî kimliğin korunmasındaki rolü ve edebiyatın bir direniş aracı olarak kullanımını ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı Eserinde Edebî ve Millî Uyanış

M.E. Resulzade'nin 1923 yılında İstanbul'da “*Azerbaycan Cumhuriyeti*” ve “*Asrımızın Siyavuşu*” adlı kitapları yayımlanmıştır. “*Azerbaycan Cumhuriyeti*” eseri, aynı yıl Türkiye'nin İzmir şehrinde düzenlenen “Kitap Bayramı”nda Atatürk Ödülü almıştır (Sultanlı, 2014: 75).

1923 yılında Ali Bey Hüseyinzade, M.E. Resulzade'nin İstanbul'da yayımlanan “*Azerbaycan Cumhuriyeti*” adlı eserine “Bir Mütala” başlıklı önsöz yazmıştır. Bu yazıda, “Siz Azerbaycan'ın en buhranlı zamanlarında aktif bir mücadeleci sıfatıyla çalıştınız” ifadesiyle, M.E. Resulzade'nin siyasi faaliyetlerini yüksek bir takdirle değerlendirmiştir: “...Eserinizin olaylara tek bir bakış açısının dar penceresinden yaklaştığı varsayılsa bile, yine de basınımda oldukça değerli bir olay olacaktır. Çünkü bu eser, konusu itibarıyla ekonomik ve siyasi durumu ile evrensel bir öneme sahip olan Bakü, Azerbaycan ve dolaylı olarak tüm Türklüğün kutsal ve aziz bağımsızlık ve geleceği meselelerine değinmektedir” (Sultanlı, 2014: 15). Bu ifadeler, Hüseyinzade'nin hem Resulzade'nin şahsına hem de “*Azerbaycan Cumhuriyeti*” eserine verdiği önemi ortaya koymaktadır. Eserin, yalnız Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesini değil, aynı zamanda Türklüğün ortak kaderine ilişkin meseleleri ele almasıyla tarihsel bir nitelik kazandığı vurgulanmaktadır (Resulzade, 1990: 2).

Neşredildiği dönemde, Türk dünyasında ve Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinde derin izler bırakan “*Azerbaycan Cumhuriyeti*” eseri, Türkiye basınında büyük bir yankı uyandırmıştır. Pek çok Türk gazetesi, bu eserden övgüyle bahsetmiş ve onu millî bilinç ve bağımsızlık fikrini yücelten önemli bir eser olarak değerlendirmiştir (Sultanlı, 2014: 36).

Eser, yalnız Azerbaycan'ın değil, aynı zamanda tüm Türklüğün kutsal bağımsızlık ve geleceği ile ilgili meselelere değindiği için büyük bir takdir toplamıştır. Türk basını, Resulzade'nin bu çalışmasını, Türklük davasına hizmet eden bir manifesto olarak görmüş ve onu Türk milletinin ortak kaderini yansıtan değerli bir kaynak olarak nitelendirmiştir. Bu olumlu değerlendirmeler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hem Azerbaycan'ın istiklal mücadelesi tarihine ışık tutan hem de Türk dünyasının millî ruhunu canlandıran bir eser olarak algılandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Resulzade'nin "Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı" adlı eseri, ilk olarak 1936 yılında Berlin'de, 1938 yılında Paris'te (Rusça olarak) ve Varşova'da "Voskhod" dergisinde "Azerbaycan Edebiyatı" başlıklarıyla yayımlanmıştır. Aynı eser 1950 yılında ise Ankara'da "Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı" başlığıyla basılmıştır.

Yazarın Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı adlı eserindeki H. Cavid, C. Cabbarlı, A. Cevad ve diğer klasiklere dair değerlendirmeleri, dönemin siyasi otoritesinin sanatçılar üzerindeki etkilerini (sansür, denetim, edebî dayatmalar, konu yasakları, baskılar vb.) ele almasının yanı sıra, sanatçıların bu baskılara karşı gösterdiği direnç ve itirazları da ortaya koymaktadır. Bu direniş, düşünceleri ifade etmek için yeni anlatım biçimleri geliştirme, tarihsel temaların arkasına sığınıp toplumsal eleştiriler yapma ve sembolizm gibi yöntemlerle kendini göstermiştir.

Hüseyn Cavid'in "Peygamber", "İblis" ve "Siyavuş" trajedilerinde "özgürlük", "milliyetçilik", "Türkçülük" ve "vatanseverlik" fikirlerini işlemek için evrensel ve tarihsel temalara yönelmesi; Cafer Cabbarlı'nın "Od Geline" eserinde "İslam" kavramını "komünizm" ve "Arap" sözcüklerini "Rus" bağlamında ele alması; Ahmet Cavad'ın "Kür" ve "Göygöl" şiirlerinde Azerbaycan doğasının tasvirlerini birer sembol olarak kullanması; Samed Vurğun'un "Vagif" piyesinde dolaylı olarak vatan sevgisini teşvik etmesi gibi örnekler, edebiyatın katı siyasi kısıtlamalara karşı bir itiraz aracı olarak kullanıldığını açıkça göstermektedir.

M.E. Resulzade, "Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı" adlı eserinin "Edebî ve millî intibah" başlıklı ikinci bölümünde, Azerbaycan edebiyatı düşüncesi tarihine kısa bir bakış sunarak edebiyat tarihinin özlü bir panoramasını çizmektedir. Bu bölümdeki ana hedef hem yüzyıllara dayanan zengin Azerbaycan edebiyatını değerlendirmek hem de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin ideolojik temelini hazırlamış olan 1900-1918 yıllarındaki edebî düşünce tarihlerinin gelişim yönlerini incelemektir. Azerbaycan edebiyatını geniş bir şekilde ele alan M.E. Resulzade, bu edebiyatı Farsça yazılmış edebiyat, Fuzulî ve onun takipçileri tarafından oluşturulmuş edebiyat ve nihayetinde Rus ve Osmanlı edebiyatlarının etkisiyle şekillenen bir döneme ait olarak üç ana aşamaya ayırır. M.E. Resulzade'nin "üçüncü dönem" olarak adlandırdığı bu aşama, modern Azerbaycan edebiyatının gelişim sürecinde önemli bir yer tutmaktadır (Resulzade, 1991:16). Bu tasnif, çağdaş Azerbaycan edebiyat biliminde kabul edilen geleneksel sınıflandırmalarla örtüşmeyebilir ancak eserinin yazıldığı dönemin edebî düşünce yönelimleriyle paralellik göstermektedir. 20. yüzyılın 20-30'lu yıllarında Bekir Çobanzade, Fuat Köprülüzade, Firudin Köçerli ve Ali Nazım Azerbaycan edebiyatının dönemleri hakkında benzer görüşlere sahip olmuşlardır (Elçin, 1984:154).

Resulzade, Azerbaycanlı aydınların Fars dilindeki gelenek ile Batı odaklı yaklaşım arasında bir tercih yapmak zorunda kalmadıklarını; aksine geçmiş edebiyattan tamamen kopmamak ve kendi kültürel değerlerini korumak amacıyla bu iki farklı yönü sentezlediklerini belirtir. Ona göre, bu yavaş yavaş kabul edilen bir zorunluluktur. 20. yüzyılın başlarında, Ali Bey Hüseyinzade, millî edebiyatın gelişimi ile birlikte, yabancı edebiyat örneklerinin çeviri yoluyla tanıtılmasını gerekli görüyordu: "... Avrupa yazarlarının eserlerini alıp, bunları birer birer çevirmeli ya da tahvil etmeliyiz. Bir kısmı yeni genç yazarlarımız zaten böyle bir tutum sergiliyor ve böyle hareket ediyorlar" (Hüseyinzade, 2007:191). Bu, o dönemin aydınlarının toplumdaki entelektüel ve kültürel gelişimi desteklemek için Batı'yı kabul etme gerekliliğini

hissettiklerini gösterir. M.E. Resulzade için modern Azerbaycan edebiyatının temelleri Mirza Fetali Ahundzade tarafından atılmıştır ve 1900-1918 yıllarındaki edebî ve siyasi düşüncenin güçlü temsilcileri de onun takipçileri olmuştur. M.F. Ahundzade, Azerbaycan edebiyatında yüzyıllar boyu şekillenen epik ve lirik gelenekleri tereddüt etmeden yıkmış ve halkın gerçek hayatını yansıtan, gerçekten halkın ihtiyacı olan eserler yaratmıştır. Bu da tesadüf değildir çünkü o komedilere daha fazla önem vermiştir. M.F. Ahundzade, komedilerini Farsçaya çeviren Mirza Mehmed Karacadaği'ye 25 Mart 1871 tarihli bir mektubunda şunları yazar: "Eleştirinin vaazdan üstünlüğünü kanıtlayan en parlak örnek karşınızdadır. Niçin uzağa gidelim? Farz edelim ki, bir vaiz, nasihatçi bir baba sevgisi üslubunda kitap yazarak, kimyanın hayatta mevcut olmadığını halka anlatmak istemiştir. Diğer taraftan ise başka bir kişi ortaya çıkmış ve 'kimya yoktur ve kimyanın olduğuna inanmak olmaz' sözlerini dile getirmemiştir. O, yalnızca eleştiri ve alay amacıyla "Molla İbrahimhalil" hikayesini yazarak halk arasında yaymıştır. Şimdi söyleyin bakalım, bu iki tür eserden hangisinin insanların doğasına etkisi daha baskın ve belirgindir?" Şüphesiz ki, "Molla İbrahimhalil hikayesi"nin! Çünkü bu eser, eleştiri ve hiciv üslubuyla yazılmıştır (Axundov, 1962:147).

M.E. Resulzade, M.F.Ahundzade sanatının Azerbaycan edebî düşüncesinin gelişiminde, basının ideolojik yönlerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynadığını değerlendiriyordu. Ahundzade'nin mirasının doğrudan doğruya ardılı ve bağımsızlık edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Celil Memmedkuluzade'nin yönettiği "Molla Nasreddin" dergisi, "Azerbaycan Cumhuriyeti" eserinde "Azerbaycan mizahının yarattığı başyapıt" (Rəsulzadə, 1990:19) olarak ele alınmaktadır. Toplumsal düşüncenin oluşumunda "Şark-ı Rus", "İkbal", "Sada-i Hak", "Hayat", "İrşad", "Açık Söz" gibi basın organlarının rolünü belirten ve bunlardan Ali Bey Hüseyinzade'nin editörü olduğu "Füyuzat"ı en seçkin dergi olarak nitelendiren M.E. Resulzade, "...bu edebî uyanışın Azerbaycan'ın ekonomik ve toplumsal gelişimi ile yakından ilişkili olduğunu" söylemektedir (Rəsulzadə, 1990: 20). M.E. Resulzade için toplumsal gelişim ve edebî ilerleme ayrılmaz bir ikilidir, bunlar birbirini zorunlu kılar ve birinin gelişimi diğerinin ilerlemesini sağlar.

Resulzade'nin "*Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı*" eseri, Azerbaycan edebiyatı ve milletin bağımsızlık mücadelesinin birleştiği önemli bir noktayı temsil etmektedir. Hem edebî hem de millî uyanışa katkı sağlayan bu eser, Azerbaycan'ın tarihî ve kültürel bağlamında derin izler bırakmış ve Türk dünyasında ortak bir bilinç oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Resulzade'nin edebî düşüncesi, halkın gerçek ihtiyaçlarını ve toplumsal gelişimini derinlemesine irdeleyerek hem geçmişin mirasını hem de modern Azerbaycan'ın geleceğini şekillendirmesiyle değer kazanmıştır.

Millî İstiklalın Edebî Yansımaları: Doğrudan ve Metaforik Yöntemler

Resulzade'nin kaleme aldığı Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı eserinde, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde ve 1920-30'lu yıllarda yazılan, ancak millî bağımsızlık ideallerinden ayrı düşünülmemeyen edebî örnekler analiz nesnesi haline gelir. Karşılaştırma ve analiz nesnesi haline getirilen edebî örnekler, genellikle poetik ve dramatik türlerle ilgili olur. Hüseyin Cavid, Muhammed Hadi, Aliyusuf, Abdullah Şaik, Cafer Cabbarlı ve "millî şair" Ahmet Cevat, Millî Kurtuluş Edebiyatı'nın (Rəsulzadə, 1991:60) en parlak sayfalarını oluşturarak millî kimliği ve bağımsızlık ruhunu edebiyata yansıtır.

Bu edebiyat, halkın ruhunu, arzularını ve ideallerini doğrudan dile getirir; ne tasavvuf edebiyatında olduğu gibi sembollere başvurur ne de Sovyet edebiyatında olduğu gibi metin altı anlamlarla örtülür. Aksine, büyük bir coşkuyla, açık ve güçlü bir dille millî duyguları ifade eder. Fakat bu sevinç uzun sürmez; Cumhuriyetin çöküşü, her şeyi yeniden imparatorluk isteklerine uygun olarak katı çerçevelere sokar ve edebî üretimi baskı altına alır.

Zavallı mağlup ülke,

Sana ne hukuk ne hak!.. (Cavad,1992:85)

Sovyetler Birliği'nin doğuşuyla çar rejimi yıkılır ve imparatorluğun adı değişmiş olsa da esas politikanın özünde büyük bir değişim olmadığı görülür. Çarlık rejiminde olduğu gibi, Sovyetler Birliği de kendi hegemonyasını genişletmek ve pekiştirmek için benzer stratejilere başvurur. Bu kez, modernleşme ve devrimci bir retorik ile maskelenmiş bir biçimde hareket edilir. Sovyet rejiminin temel politikası, işgal ettiği ülkelerde özgür düşüncüyü, millî kimliği ve bağımsızlık ideolojisini sistematik olarak yok etmek üzerine kuruludur. Bu süreçte, sadece siyasal ve ekonomik alanlar değil, kültürel ve sanatsal üretim de sıkı bir denetim altına alınır. Sovyetler, sömürgesine çevirdiği halkların köklerinden ve öz kimliğinden koparılmasını amaçlayan bir politika izler. Bunun için, Sovyet ideolojisine hizmet eden, millî benlikten uzak bir düşünce tarzını teşvik etmek öncelikli bir araçtır. Bu düşünce tarzı, Sovyetlerin "enternasyonalizm" söylemiyle uyumlu bir biçimde sunulur; ancak gerçekte bu söylem, yerel kültürlerin bastırılması ve imparatorluk çıkarlarına uyumlu bir kültürel homojenleşmeyi sağlama amacı taşır.

İşgal altındaki ülkelerde, millî edebiyat ve sanat eserleri ya yasaklanıyor ya da Sovyet ideolojisine hizmet edecek şekilde yeniden şekillendiriliyordu. Edebiyat, halkın geçmişini ve kimliğini hatırlatan bir araç olmaktan çıkarılarak Sovyet rejiminin propaganda mekanizmasının bir parçasına dönüştürülüyordu. Yerel dillerin kullanımı sınırlandırılıyor hatta bazı durumlarda tamamen ortadan kaldırılıyor, yerine Rusçanın yaygınlaştırılması ve zorunlu hale getirilmesi sağlanıyordu.

Sovyet rejimi, kendi çıkarlarına hizmet eden bir edebî ortam yaratmak için büyük çaba harcadı. Bu bağlamda, "sosyalist realizm" doktrini, edebî üretimin temel kuralı haline getirildi. Sosyalist realizm, bireyin yaratıcı özgürlüğünü yok eden bir kontrol mekanizması olarak kullanıldı. Yazarlar ve sanatçılar, eserlerinde Sovyet ideolojisini yüceltmek, işçi sınıfının zaferini ve Sovyet toplumunun üstünlüğünü tasvir etmek zorundaydı. Bu doktrine uymayan eserler ya sansürleniyor ya da yazarları ağır cezalarla karşı karşıya kalıyordu. Böylece, sanat ve edebiyat, halkın bağımsız düşünce kapasitesini geliştirecek bir araç olmaktan çıkarılarak birer propaganda malzemesine dönüştürülüyordu. "Sovyet sansürü ve özellikle de Stalin döneminde millî şairlerin büyük bir kısmı kurşuna dizilmiş, bazıları sürgün edilmiş, edebî meclisler ise kapanmıştı. Sovyet ideolojisinin propaganda aracı olan edebiyat örnekleri, özellikle de şiir hece ve serbest vezni ile yazılıyordu. Edebiyat şekilce millî, içerik itibarıyla sosyalist edebiyata dönüşmüştü" (Musalı, 2023: 776).

Sovyetler Birliği'nin kültürel politikası, görünürde bir özgürleşme ve ilerleme söylemiyle sunulsa da aslında işgal altındaki halkların kimliğini silmek ve onları imparatorluğun çıkarlarına hizmet eden birer araç haline getirmek üzerine kuruluydu. Bu süreç,

yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda zihinsel bir sömürge anlamına geliyordu. Sovyet rejimi, halkların kendi tarihlerini ve kültürlerini sahiplenme yetilerini ortadan kaldırarak, onları ideolojik birer kopya haline getirmeyi hedefledi.

Bu edebiyata, sosyalist realizm prensiplerine bağlı, kuruluş döneminde “proletkult” adıyla bilinen edebiyatı yaratma işine özel olarak kurulan edebî cemiyetler ve şair/yazar ordusu hizmet ediyordu. Proletkult¹ 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan ve işçi sınıfının kültürel ve sanatsal üretim kapasitesini geliştirmeyi amaçlayan bir hareketti. Proletkult, işçi sınıfının kendi kültürünü yaratmasını ve burjuva kültüründen bağımsız bir sanat, bilim ve düşünce sistemi oluşturmasını savunuyordu. Proletkult, 1920'lerin sonunda Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin kültür politikalarını merkezileştirmesiyle etkisini yitirdi. 1930'lara gelindiğinde hareket tamamen dağıldı ve Sovyet kültürü, devlet kontrolünde tek bir ideolojik çizgide şekillendirildi. M. Kuliyeve, M. K. Elekberli, Ali Nazim, H. Zeynalli, M. Refili, M. Arif, M. Hüseyin ve S. Hüseyin gibi eleştirmeler de dönemin proleter ve sosyalist ideolojisine bağlı kalmak zorundaydı.

Azerbaycan Sovyet edebiyatının şekilleniş sürecini Türkiye'den izleyen ve bu süreci derin bir eleştirel bakışla değerlendiren M. E. Resulzade, edebiyatın halkın kimliğini ve özgürlük mücadelesini yansıtmaya konusundaki önemine sıkça vurgu yapmıştır. Onun özellikle Cafer Cabbarlı'nın “Od Gelini” adlı eserine dair yazdığı not, bu değerlendirmenin en güçlü örneklerinden biridir. Resulzade'nin, eserdeki sahnelerin derin sembolizmini çözümleyerek yaptığı yorumlar, dönemin edebiyatının politik alt metinlerini ortaya koymak açısından oldukça değerlidir.

Od Gelini, Azerbaycan'daki Rus istilasını, dolaylı yoldan tenkit eden başarılı sembolik bir eserdir. Cabbarlı, “Od Gelini” piyesinde halkın zorla Müslümanlaştırılması temasını kullanarak dönemin toplumsal manzarasını yansıtırken, gerçekte Sovyet baskısını ve komünist ideolojinin zorla dayatılmasını Hürremiler hareketi üzerinden bir metafor olarak işlemeye çalışmıştır. Eser aynı zamanda, din aleyhine propagandaya da ayna tutuyordu.

Resulzade'nin eserde dikkat çektiği sahne, genç Elhan'ın halkının özgürlüğü için verdiği mücadelenin en kritik anını tasvir eder. Sevgilisinin başörtüsünden yaptığı bir bayrakla halkı mücadeleye çağıran Elhan, bu eylemiyle sadece bir kahraman değil, aynı zamanda halkın bağımsızlık özleminin bir simgesi haline gelir. Mücadelenin şiddeti artınca Elhan yakalanır ve idama mahkûm edilir. Darağacına götürüldüğü sırada, şehadet kelimesini okumaya zorlanırken onun bu talebi reddederek yüksek bir sesle “Bütün dünya dese de ben demem, 'La ilahe illallah” demesi, derin bir sembolik anlam taşır (Resulzade, 1991:71).

Bu sahne, Resulzade'ye göre, dönemin Sovyet baskısına karşı bir direniş manifestosu niteliğindedir. Seyircilerin, eserde geçen “Arap” ve “İslam” gibi kavramları, “Rus” ve “Komünizm” olarak okuması, bu sembolizmi daha da güncel bir bağlama oturtur. Bu yorum, Cabbarlı'nın eserinin, sadece bir tarihi trajediyi değil, aynı zamanda Sovyet döneminde halkın yaşadığı ideolojik baskıyı ve kimlik erozyonunu yansıttığını ortaya koyar. Elhan'ın inancını ve özgürlüğünü, zorbalığa karşı koruma çabası, Resulzade'ye göre, Azerbaycan halkının millî benliğini koruma mücadelesinin sanatsal bir tezahürüdür.

¹Rusça "Пролеткульт" - Proletarskaya Kultura'nın kısaltması. Hareketin adı, "proletarya kültürü" anlamına gelir.

Resulzade, Sovyet döneminde şekillenen Azerbaycan edebiyatını, ideolojik bir kontrol mekanizmasının etkisi altında görmekteydi. Ona göre, edebiyat, halkın kimliğini yansıtmak ve bağımsızlık mücadelesini diri tutmak için bir araç olması gerekirken Sovyet rejimi tarafından propaganda aracı olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Resulzade, bu bağlamda, Cabbarlı'nın eserlerini ve onun gibi sanatçıların eserlerini, baskıcı rejime karşı bir direniş ve halkın öz kimliğini savunma çabası olarak görmüştür.

“Od Gelini”, özellikle halkın köklerine, tarihine ve bağımsızlık mücadelesine vurgu yapan sahneleriyle, Resulzade'nin bu yaklaşımını destekleyen bir örnek teşkil eder. Cabbarlı'nın, eserinde bir yandan geleneksel değerlerle bağını korurken diğer yandan toplumsal adalet ve özgürlük için çağrıda bulunması, Resulzade'nin edebî anlayışında önemli bir yer tutar.

Resulzade'nin yorumları ışığında, “Od Gelini” sadece Sovyet döneminin eleştirisiyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda, farklı dönemlerde halkların özgürlük mücadelesine rehberlik edebilecek evrensel bir mesaj taşır. Elhan'ın darağacındaki duruşu, zulme boyun eğmeyen bir direnişin simgesidir. Bu sahnenin, farklı tarihsel bağlamlarda yorumlanabilir olması, Cabbarlı'nın eserine zamansız bir değer katar.

Resulzade'nin “Od Gelini” hakkındaki değerlendirmesi, sadece bir edebî eserin yorumlanmasından öte, Azerbaycan edebiyatının halkın kimliği ve mücadelesiyle olan kopmaz bağını vurgular. Cabbarlı'nın eserindeki sembolizm ve dramatik yapı, dönemin baskıcı rejimlerine karşı sanatın nasıl bir direniş aracı haline gelebileceğini gösteren önemli bir örnek olarak öne çıkar.

M. E. Resulzade'nin “*Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı*” adlı eserinde, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin fikirlerini ve bağımsızlık mücadelesini sembolik bir şekilde yansıtan edebî eserler geniş bir yer tutar. Resulzade'ye göre, Sovyet ideolojisinin etkisi altında yazılmış gibi görünen eserlerde bile, Azerbaycan halkının özgürlük arzusu ve millî kimlik vurgusu, metaforik bir anlatım aracılığıyla güçlü bir şekilde hissedilir. Bu eserler, dönemin baskıcı politik koşulları nedeniyle doğrudan ifade edilemeyen bağımsızlık ve özgürlük fikirlerinin, edebiyatın derinliklerinde işlenen ince bir sembolizmle ortaya konduğu örneklerdir. Resulzade'nin “tarihi gerçekliği edebî bir metafor olarak canlandıran” eserler listesi oldukça geniştir. Bu listede yer alan eserler, sadece içerikleriyle değil, aynı zamanda halkın duygularını ve kolektif bilincini yansıtan sanatsal ifadeleriyle dikkat çeker. Bu eserler arasında öne çıkanlar şunlardır:

Celil Memmedkuluzade'nin “Kamañça” ve “Anamın kitabı” dramaları;

Süleyman Sani Ahundov'un “Laçın Yuvası” piyesi;

Hüseyn Cavid'in “Topal Teymur” ve “Peygamber” dramaları;

Hüseyn Cavid'in “Seyavuş” dramı;

Ahmed Cevad'ın “Göy Göl” şiiri;

Cafer Cabbarlı'nın “Oktay Eloğlu” ve “Od Gelini” pyesleri;

Sabit Rahman'ın “Vefasız” romanı;

Samed Vurğun'un “Vagif” dramı.

Bu eserler hem bağımsızlık hem de milliyetçilik ideolojilerinin, toplumsal ve tarihsel bağlamda nasıl edebî bir biçimde yansıtıldığını gözler önüne serer. Resulzade, listedeki eserlerin, Sovyet baskısı altında yaşayan halkın duygularını metaforlarla ortaya koyduğunu savunur. Ona göre, bu eserlerdeki metaforlar, bir yandan dönemin ideolojik baskısına karşı bir kalkan görevi görürken diğer yandan halkın bağımsızlık özlemini diri tutmayı başarmıştır. Resulzade, bu eserlerin her birini, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin düşünce mirasının Sovyet dönemi edebiyatında nasıl yaşatıldığını anlamak için birer anahtar olarak görür. Resulzade'nin bu eserleri değerlendirme biçimi, edebiyatın sadece estetik bir alan olmadığını, aynı zamanda bir direniş aracı olduğunu açıkça ortaya koyar. Ona göre, Azerbaycan Sovyet edebiyatı, ideolojik kontrol altında yazılmış olsa da halkın bağımsızlık arzusunu ve kimlik bilincini sürdürmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu eserler, dönemin baskıcı ortamına rağmen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin değerlerini ve mirasını yaşatan birer metaforik anıt niteliğindedir.

“Sovyet sansürünün izni dahilinde Azerbaycan milliyetçiliğinden ancak bu kadar bahsedilebilir” (Resulzade, 1991:79) diyen M.E. Resulzade, adı geçen her bir eserin bağımsızlık fikrine hizmet eden özelliklerinden kısaca, fakat çok keskin ve net bir duyarlılıkla bahseder. Aynı zamanda, bu edebiyatı ve yazarları, işkencelere maruz kalıp Sovyet baskı makinesinin kurbanı olsalar da örnekleri “Bolşevik sansüründen kurtulup muhacerette yayımlanan” Azerbaycan edebiyatından ayırır. M.E. Resulzade, muhaceret şiirinin Gültekin, Kerim Yayıcı, Sanan, Elmas Yıldırım gibi şairlerinin bağımsızlık mücadelesi hakkındaki fikirlerle kaleme alınan poetik örneklerini örnek verir ve geniş bir şekilde analiz eder.

Celil Memmedkuluzâde'nin “*Anamın Kitabı*” (1920) piyesi, vatan, millet ve dil meselelerini en yüksek noktaya taşıyan bir yapıt olarak, Azerbaycan'ın 20. yüzyıl başındaki manevi dünyasını en derin şekilde yansıtan önemli eserlerden biridir (Barmanbay, 2019: 83). “*Anamın Kitabı*”nın Sovyet döneminde sahnelenmemesi ve edebî analizlerde göz ardı edilmesinin nedeni, Resulzade'ye göre, eserin “toplumu kendi köklerinden koparmak isteyen komünistlerin” ideolojisine ters düşmesiydi (Resulzade, 1991:61). 20. yüzyılın başlarında yoğun polemiklere neden olan dil ve manevi değerler meselesi, “*Anamın Kitabı*”nda o kadar metaforik bir şiddetle dile getirilir ki, aslında 11. yüzyıldan itibaren Farsça yazan, 20. yüzyılda Osmanlı şivesine ve Rus ideolojisine zorla veya ideolojik sebeplerle meyil eden Azerbaycan aydınının “*Ana kitabı*” – “*Kitab-i Dede Korkud*”tan, sözlü halk edebiyatından, bağımsızlık mücadelesinden uzaklaşması durumunda ne gibi sonuçlarla karşılaşacağı açıkça gösterilmektedir (İsayeva, 2022: 34).

Resulzade, Süleyman Sani Ahundov'un “*Laçın Yuvası*” adlı eserinin, yüzeysel olarak Bolşevik-Sovyet ideolojisine uygun görünmesine rağmen kabul görmemesinin nedenini, eserin devrimci bir amaca içtenlikle hizmet etmemesi, aksine taklitçilik karakteri taşımasıyla ilişkilendirir. Ona göre, bu tür eserlerde devrimci ideoloji, içten gelen bir inanç ya da toplumsal bir hedef olarak değil, yalnızca bir araç gibi sunuluyordu. Millî ideolojiden kurtulmanın bir yolu gibi lanse edilen bu yaklaşım, Sovyet düzenine olan inancı güçlendirmekten ziyade, onun yapısının yapay ve sahte idealler üzerine kurulu olduğunu gözler önüne seriyordu. Bu durum, halkın nezdinde beklenen etkiyi yaratmıyor, aksine Sovyet rejiminin meşruiyetine zarar veriyordu.

Resulzade, Hüseyin Cavid'in sanatını incelerken eserlerindeki Türk kimliğini ve İslam'a dayalı kahraman tipini, Sovyet ideolojisinin kabul edebilmesinin mümkün olmadığını özellikle vurgular. Ona göre, Cavid'in sadece inanç ve din temalarını değil, aynı zamanda özgürlük ve bağımsızlık fikirlerini de sanatı aracılığıyla cesurca dile getirmesi, onu farklı bir konuma taşımaktadır. Bu bağlamda Resulzade, özellikle "Peygamber" eserine dikkat çeker ve Cavid'in Sovyet rejimi gibi baskıcı bir ortamda dahi düşüncelerini ifade etme yollarını bulmasından büyük hayranlık duyar.

Cavid'in "Peygamber" isimli eseri güçlü metaforik bir dram olarak sanatçının inançlarını ve ideallerini örtülü bir şekilde aktarmasına olanak tanır (İsayeva, 2022: 19). Resulzade, bu eserde Cavid'in kullandığı edebî yöntemleri detaylı şekilde analiz eder ve Cavid'in edebiyat sanatını bir araç olarak kullanarak Sovyet rejiminin dayattığı sınırlamalara karşı nasıl ustalıklı mücadele ettiğini gözler önüne serer.

Eserdeki metaforlar ve semboller, sadece Cavid'in bireysel düşüncelerini değil, aynı zamanda bir milletin özlemlerini, bağımsızlık mücadelesini ve kimlik arayışını da yansıtır. Resulzade'ye göre, "Peygamber" yalnızca bir edebî eser değil, aynı zamanda Cavid'in Sovyet ideolojisine karşı entelektüel direnişinin bir göstergesidir. Bu durum, Cavid'in yaratıcılığıyla sadece sanatını değil, aynı zamanda bir milletin kimlik ve özgürlük mücadelesini de ifade etme yolundaki cesaretini sergiler. Resulzade'nin Cavid'in eserlerine yönelik bu tespitleri hem edebî hem de tarihsel açıdan büyük bir önem taşımaktadır.

Öyle bir asr içindeyim ki, cahan

Zulmü vahşetle kavrulub yanıyor... (Cavid, 1994: 10)

veya

İnkılap isteyirmisen, bana bak!

İşte keskin kılınç, kitabı bırak.

Parlayıp durmadıkça elde silah,

Ezilirsin, kanın olur da mübah (Cavid, 1994: 12)

Resulzade, Azerbaycan edebiyatı ve Hüseyin Cavid uzmanlarının "Peygamber" eserine hak ettiği değeri vermesinden çok önce, eserin sembolik içeriğini tüm yönleriyle derinlemesine inceleyip ortaya koymuştur. Ona göre, Hüseyin Cavid, "zulüm ve vahşetle yakılan" bir ülkenin vatandaşı olarak, Sovyet rejiminin dayattığı "komünist cenneti"nin ardındaki acı gerçekleri yansıtmaktadır.

Resulzade, eserdeki kahraman figürünün, "gaye-i amal" uğrunda savaşan; taş, diken, ok ve kılıç gibi her türlü zorluğa göğüs gerebilen bir karakter olarak tasvir edildiğini belirtir. Bu figür, yalnızca bireysel bir mücadeleyi değil, aynı zamanda bir milletin özgürlük ve kimlik arayışını da temsil eder. Dramın en küçük detaylarında bile "vatan" anlayışının varlığı hissedilir. Resulzade, buna örnek olarak Peygamber'e karşı çıkan kötü sokak çocuklarının bile sahnede vatan marşı okumalarını gösterir ve bu durumun eserin ideolojik yönünü net bir şekilde ortaya koyduğunu ifade eder.

Cavid'in Peygamber'i, yalnızca bir edebî eser değil, aynı zamanda Cavid'in içinde yaşadığı topluma ve Sovyet rejiminin baskıcı yapısına karşı bir ayna tutar. Resulzade'ye göre, eser, halkın iç dünyasında yer etmiş olan vatan sevgisini, bağımsızlık mücadelesini ve özgürlük arzularını sembolik bir anlatımla yansıtarak, sanatın ideolojik bir direniş aracı olabileceğini kanıtlamaktadır. Hüseyin Cavid'in bu güçlü anlatımı hem döneminin gerçeklerini ifşa etmekte hem de bir milletin varoluş mücadelesini sanatsal bir derinlikle sunmaktadır. Resulzade'nin bu analizi, eserin tarihsel ve ideolojik önemini vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda Cavid'in yaratıcılığına olan hayranlığını da gözler önüne serer.

Resulzade'ye göre, Komünist rejimi ve istilası altında ezilen Azerbaycan'da, Azerbaycan Türk'ü bir şairin yazdığı "Peygamber" adlı eserde peygamberin dilinden söylenen vatan sloganının ifadesi özellikle açıktır. Bu söz, eserin ardındaki derin anlamı ve ideolojik duruşu çarpıcı bir şekilde ortaya koyar. Resulzade, "Peygamber" eserinde yer alan vatan sevgisinin, sadece soyut bir düşünce ya da kelimeyle sınırlı kalmadığını, aksine gerçek bir mücadelenin ve fedakarlığın sonucu olarak ortaya çıktığını vurgular. Vatan, sadece sözde sevebilecek bir kavram değildir; gerçek vatan sevgisi, ancak zorluklara göğüs gererek bağımsızlık ve özgürlük uğruna verilen mücadeleyle kazanılabilir.

Bu düşünce, eserin dramatik yapısında da derinlemesine işlenmiştir. "Peygamber"deki kahramanlar, vatanlarını yalnızca duygusal bir bağla değil, somut bir mücadele ve dirençle severler. Resulzade'ye göre, Hüseyin Cavid, bu eserde vatan sevgisini bir ideolojiye dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda bu ideolojinin bedelini ödeyen, zor koşullar altında dahi dimdik ayakta kalan bir milletin ruhunu edebiyat aracılığıyla yansıtmıştır.

Resulzade, Azerbaycanlı bir şairin eserinden çıkarılacak dersin de bu mücadeleyi simgelediğini belirtir. Bu eser, sadece bir halkın değil, bir milletin varoluş mücadelesinin ve özgürlük arayışının edebî bir ifadesi olarak anlam kazanır. "Peygamber" yalnızca sanat eseri olmakla kalmaz, aynı zamanda Azerbaycan halkının zorlu dönemde sahip olduğu inanç, direnç ve vatan sevgisinin sembolik bir temsilidir. Bu bağlamda, Resulzade, Cavid'in eserini sadece bir sanat eseri olarak değil, aynı zamanda bir direniş manifestosu olarak değerlendirir ve Azerbaycan halkının özgürlük mücadelesinin edebî bir yansıması olarak kabul eder (Resulzade, 1991:65).

Edebiyatın Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminden sonra sembollerle zenginleşmiş temalarla ilgilenmesini çeşitli edebî eserler üzerinden değerlendiren Resulzade, bir kez daha Hüseyin Cavid'in sanatına dönerek, "Siyavuş" eserini "zamanın talebiyle" yazılmış önemli bir yapıt olarak analiz eder.

Siyavuş, Orta Doğu mitolojisinin trajik kahramanlarından biridir. İran hükümdarı Keyhusrev'in oğludur ve erdem, sadakat ve onurun sembolüdür. Hikâyesi, düşmanı olan Turan hükümdarı Afrasiyab tarafından ihanete uğrayıp suçlanması ve sonunda haksız yere öldürülmesi etrafında şekillenir (Örs, 2009: 308). Siyavuş, adalet ve özgürlük mücadelesini simgeleyen bir figürdür. Türk ve Fars edebiyatında önemli bir yer tutar, özellikle Hüseyin Cavid'in "Siyavuş" adlı eserinde Sovyet baskısına karşı direnişin sembolü olarak kullanılmıştır.

Resulzade'ye göre "Siyavuş", yalnızca bir edebî eser olmanın ötesinde, dönemin toplumsal ve ideolojik koşullarını yansıtan önemli bir metin olarak öne çıkar. Cavid'in

Siyavuş'u, Doğu edebiyatının en talihsiz kahramanlarından biri olarak sunması, eserin sembolik gücünü pekiştirir. Resulzade, Siyavuş'un trajedisini sadece bireysel bir felaket olarak değil, aynı zamanda bir milletin özgürlük mücadelesini simgeleyen bir arketip olarak değerlendirir.

Siyavuş karakterine duyduğu özel ilgisiyle dikkat çeken Resulzade, Cavid'in bu sembolü en ünlü eserlerinden birinde nasıl ustalıkla işlediğini inceler. Şiir tekniği ve düşünsel derinliği açısından Siyavuş, yalnızca sanatsal bir başarı değil, aynı zamanda toplumun özgürlük mücadelesinin bir yansımasıdır. Resulzade, eserin coşkulu hitaplarının, bağımsızlık ve özgürlüğün önemini vurgulayan güçlü bir çağrı olarak işlediğine işaret eder. Bu hitaplar, sadece bireysel bir kahramanın değil, bir halkın ve milletin özgürlük arzusunun da ifadesidir.

Resulzade'ye göre eserin edebî değeri, biçimsel özelliklerinin ötesinde, taşıdığı derin anlam ve içsel güçle şekillenir. Cavid, Siyavuş aracılığıyla özgürlük mücadelesini şiirsel bir dil ve sembollerle aktarırken, halkı özgürlüğe çağıran ideolojik bir metin de sunar. Bu eser, yalnızca bir edebî ürün değil, bir milletin özgürlük mücadelesinin simgesel ifadesi olarak büyük bir anlam taşır. Cavid'in eseri, halkın uyanışını ve özgürlüğe duyduğu özlemi yalnızca sanatsal bir biçimde değil, aynı zamanda tarihsel bir sorumluluk bilinciyle dile getirir.

“Edebî faaliyetinin sonlarına doğru Cavid, yeni bir eserinin yayımlanmasına muvaffak oldu. Bu manzum trajedinin adı – Siyavuş olarak belirtilmiştir ve içeriği “Şahname”den alınmıştır. Büyük İran şairinin bu mazlum kahramanı, onun yaşadığı trajediler, başarısızlıklar, tabiidir ki, Azerbaycan'ın romantik şairi tarafından hem zamanın gereksinimleri hem de sahne teknikleri açısından çok güzel bir şekilde işlenmiştir” (Rəsulzadə, 1991: 67).

İran-Turan karşıtlıklarının özünü mükemmel şekilde yansıtan eserlerden en iyisi şüphesiz Hüseyin Cavid'in Siyavuş'udur. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yapılan analizlerde Siyavuş'daki karşıtlık motifi reddedilmektedir. Siyavuş, “talihsiz insan” simgesi olarak (Əlioğlu, 1975: 124) sunulmakta ve analiz edilmektedir. Ancak başlangıçta İran-Turan karşıtlığı fikrini reddeden M. Alioğlu, yaptığı analizde Siyavuş'u, “Turan egemenliğine karşı gerekli güçlü bir silah” (Əlioğlu, 1975, 128) olarak nitelendirir. Eğer bir karşıtlık yoksa, o zaman silah ne işe yarar? Eserin içeriğine dönecek olursak, Siyavuş için Turan ve İran nedir?

İşte ana yurdu, Turan ovası! (Cavid,1984:305)

Anasıdır Turanlı... Cavid,1984: 267)

Babası da İranlı. (Cavid,1984: 267)

İran-Turan karşıtlığı, Siyavuş'un etrafında hızla gelişen askeri sahnelerde ve ekspresif diyaloglarda devam eder. Siyavuş hem İran'ın hem de Turan'ın askeri güçlerine liderlik eder; her iki tarafa da zafer kazandırsa da başlangıçta şüphelerin odak noktası olarak kalır. Çünkü o ne tam bir Turanlı ne de tam bir İranlıdır. Gerçekte, büyük birleştirici bir potansiyele sahip olmasına rağmen, Turanlılarla ilk çatışmasında barışa ulaşmış ve huzur sağlamış olsa da her iki cephede de ona şüpheyle yaklaşılır. Cavid'den önce, Resulzade bunu metaforik bir şekilde değerlendirir. Hem Türk hem de İran ideolojisi arasında bocalayan “Zamanımızın Siyavuşu”nun Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, uzun süre varlık gösterememiştir. İran-Turan karşıtlığı hem Siyavuş'un etrafında hem de içinde mevcuttur. Cavid'in son eserlerinden biri olan Siyavuş'da, cevapsız kalan sorular sorulur. İran-Turan karşıtlığının yanı sıra, ihanet ve aşk üzerine düşünceler de eserin hikâyesinde önemli bir yer tutar.

Eserde, askeri-siyasi sahnelerle birlikte iki aşk hattı da sunulmaktadır: Üvey annesi Sûdabe'nin Siyavuş'a olan ihanetkar aşkı ve Turan sarayının takdir ettiği ve teşvik ettiği Firengiz ile Siyavuş arasındaki aşk. Dünya edebiyatında hem Batı hem de Doğu klasiklerinde benzer temaların varlığı, hangi kaynağın daha eski olduğu konusunda tartışmaları gündeme getirmektedir (Firdovsi, 2005:535)

Resulzade, Ahmed Cevad'ın şiirlerindeki sembolizmi incelerken, şairin eserlerinde sıkça kullanılan sembollerin çoğunun, dışarıdan bakıldığında doğal manzaralarla ilgili olduğu tespitinde bulunur. Bu semboller, Azerbaycan'ın farklı coğrafi ve kültürel unsurlarını yansıtarak, şairin vatana duyduğu derin sevgiyi ve özgürlük arzusunun ifade eder. Resulzade, bu sembollerin, şairin gerçeklikten soyutlanmış bir biçimde değil, aksine halkın duygusal ve kültürel bağlarını derinlemesine irdeleyerek işlediği birer imgeler olduğunu vurgular.

Resulzade, şairin bu sembolizminin bazen yanlış anlaşılma olduğunu ve “çekist ruhlu” (“çekist” terimi, Sovyetler Birliği'nde devletin baskıcı mekanizmalarını destekleyen ve uygulayan kişileri de tanımlamak için kullanılan kelimedir) eleştirmenler tarafından A.Cavad'ı hedef almak amacıyla sembollerinin kasıtlı olarak deşifre edilmeye çalışıldığını da belirtir. Cavad'ın şiirleri, dışarıdan bakıldığında sembolizmle zenginleştirilmiş gibi görünse de aslında her sembolün ardında bir özgürlük, direniş ve halkın özelemleri gibi derin toplumsal ve ideolojik mesajlar yatmaktadır. Bu semboller, zaman zaman Sovyet rejimi tarafından tehdit olarak algılanmış ve şairin eserleri üzerinde baskılar uygulanmıştır.

Resulzade, Cavad'ın sembolist yaklaşımının, yalnızca bireysel bir edebî üslup değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın kültürel ve millî kimliğini savunma çabası olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu anlamda, Cavad'ın şiirlerinde kullanılan semboller, halkın kültürel mirasını koruma, özgürlük ve bağımsızlık mücadelesini simgeleme amacı taşır. Resulzade'nin yorumlarına göre, Cavad'ın sembolizmi, yalnızca bir edebî akım olarak kalmayıp, aynı zamanda halkın özelemlerini, isyanını ve direnişini taşıyan bir araç haline gelmiştir (Resulzade, 1991:68).

Azerbaycan'ın işgali ve özgürlük mücadelesini konu alan eserlerden biri olan Ahmed Cevad'ın “Sesli Kız” adlı eseri, bu bağlamda son derece ilginç bir örnek teşkil eder. Bu eser, Cevad'ın Azerbaycan'ın millî kimliğini, kültürünü ve özgürlüğünü savunma çabalarını güçlü bir biçimde yansıtır. Resulzade, bu eseri doğrudan incelemek yerine daha çok Cavad'ın “Göy Göl” ve “Kür” şiirlerine odaklanır. Resulzade, bu şiirlerdeki sembolizmi ve özgürlük mücadelesini analiz ederek, A.Cavad'ın edebî dilini ve halkın mücadelesini nasıl derinlemesine ifade ettiğini irdeler.

Resulzade'ye göre, Ahmed Cevad'ın çevirmenlik faaliyetleri ve eserleri, Azerbaycan halkının kültürel mirasını koruma çabasıyla şekillenmiş, fakat Sovyet yönetimi tarafından yalnızca takdir edilmemekle kalmamış, aynı zamanda bu eserlerin etkisini sınırlamak için büyük bir çaba harcanmıştır. Sovyet rejimi, Cavad'ın eserlerini, Azerbaycan'ın millî kimliğini ve özgürlük mücadelesini savunan bir araç olarak görmektense, onları baskı altında tutmaya çalışmıştır. Çevirmenlik faaliyetlerinin ve eserlerinin genellikle göz ardı edilmesi, sadece edebî anlamda değil, aynı zamanda siyasi ve kültürel bir anlamda da Cavad'ın devrimci düşüncelerinin susturulmak istenmesinin bir yansımasıdır. Resulzade, A. Cavad'ın şiirlerinin ve

çevirilerinin, Sovyetler Birliği'nin dayattığı ideolojik baskılara karşı bir direniş sembolü olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur.

Azerbaycan şairleri, millî bağımsızlık ve özgürlük ideallerini eserlerinde semboller ve metaforlar aracılığıyla dile getirmiştir. Resulzade'nin analizleri, özellikle Sovyet ideolojisinin baskıları altında dahi edebî sanatçıların bağımsızlık mücadelesini ifade etme çabalarını açıkça ortaya koymaktadır. Hüseyin Cavid, Ahmet Cavad ve dönemin diğer önemli yazarları, eserlerinde sadece toplumsal ve tarihsel gerçeklikleri değil, aynı zamanda milletin özgürlük arayışını da güçlü bir şekilde yansıtmışlardır. Bu eserlerin sembolik derinliği, Azerbaycan halkının kültürel ve ulusal kimliğini savunma arzusunun bir yansımasıdır ve bu anlamda Azerbaycan edebiyatının geleceğe dönük bir mücadele ve direniş kültürünün temel taşlarını oluşturduğunu söylemek mümkündür.

1920-30'lu Yıllarda Azerbaycan Dramaturjisinde İstiklal Ülküsünün Metaforik Yansıması

Resulzade, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin ardından yazılmış dramatik eserlerin sembolik anlamlarını derinlemesine incelemeye devam ederken, özellikle Cafer Cabbarlı ve Samed Vurğun'un eserlerine de geniş bir şekilde değinir. Resulzade, her iki yazarı da Sovyet dramaturjisinin temel sütunları haline getiren önemli figürler olarak değerlendirir. Ancak onları bu derece belirgin kılan temel özellikler, yazmış oldukları eserlerin içeriklerinden değil, içinde buldukları sosyo-politik ortamdan ve kişisel yaşamlarından da kaynaklanmaktadır.

Resulzade'ye göre, C.Cabbarlı ve S.Vurğun'un eserlerinde radikal düşünceler ve toplumsal sorunlara duyulan derin bir duyarlılık ön plana çıkar. Her iki yazar da Sovyet rejiminin ideolojik baskılarına karşı durmayı, bireysel özgürlüğü ve halkın eşit haklar uğrunda mücadelesini savunmayı sürdürmüşlerdir. Bu düşünceler, eserlerinde net bir biçimde yankı bulur ve özellikle mazlumların ve mağdurların hayatına dair temalar, bu dramatik eserlerde sıkça işlenen ana konular arasında yer alır.

C.Cabbarlı'nın ve S.Vurğun'un eserleri, halkın yaşadığı zor koşulları, acıları ve ezilmişlikleri derinlemesine inceleyerek toplumsal eleştiriyi sanatsal bir biçimde dile getiren metinlerdir. Onlar, yalnızca bireysel trajedilerle kalmayıp, bir halkın, milliyetin ve devletin acılarını da sahneye yansıtmışlardır. Resulzade, bu eserlerdeki sembolizmi vurgularken yazıların bir yandan Sovyet ideolojisiyle örtüşmesine rağmen, diğer yandan aynı ideolojinin baskılarına karşı duran bir direnç olarak da okunabileceğini belirtir.

Özellikle C.Cabbarlı'nın "Od Gelini" ve "Oktay Eloğlu" eserleri ile S.Vurğun'un "Vagif" adlı dram eserinde, halkın özgürlük mücadelesi, toplumun yüksek idealler uğrunda verdiği savaş gibi temalar güçlü bir şekilde işlenir. Bu temalar, Sovyet rejiminin dayatmalarına karşı bir tür metaforik başkaldırı olarak görülebilir.

Resulzade, bu yazarlara atfettiği "radikal düşünce"nin, toplumsal yapıya yönelik eleştirilerle sınırlı kalmayıp, yazarların yettikleri sosyal çevre ve kişisel deneyimlerin de eserlerinde önemli bir rol oynadığını ifade eder. Bu yazarlar, sosyal adaletsizliklere, eşitsizliğe ve ezilmişliğe karşı duydukları derin öfkeyi eserlerine yansıtmışlar ve bu eserlerin her biri, Sovyet dönemindeki baskılara karşı bir tür sanatsal başkaldırı olmuştur. Bu bağlamda, C.Cabbarlı ve S.Vurğun'un eserleri, Sovyetler Birliği'ndeki edebiyatın kurallarına meydan

okuyan, toplumsal bilinci arttıran ve halkı özgürlük mücadelesine çağırın güçlü eserler olarak önemli bir yere sahiptir (Rəsulzadə, 1991:70).

Resulzade eserinde, C.Cabbarlı ve S.Vurğun'u kesinlikle suçlamaz. Aksine, Sovyet toplumunda ve sosyalist realizminin baskıları altında eser veren bu sanatçılara karşı büyük bir anlayış ve saygı gösterir. Onları, yalnızca kendi dönemlerinin ve koşullarının etkisi altında eser veren, ancak derin bir vatan ve halk sevgisi taşıyan sanatçılar olarak değerlendirir. O, Sovyet ideolojisiyle şekillenen edebiyatın içinde bile, sanatçıların ulusal kimliklerini ve bağımsızlık duygularını dışa vurabildiklerini fark eder.

Resulzade, bu sanatçıların Bolşevizm ile bağlantılı dışa yansıyan ideolojik biçimlerinin ardında, yazarların halklarına olan derin sevgi ve vatanlarına olan bağlılıklarının varlığını görür. Bu yazarların eserleri Sovyet ideolojisiyle sınırlı kalmaz; Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesine ve kültürel kimliğine hizmet eden birer araçtır. Bu bağlamda, Sovyet edebiyatının sıkı kuralları içinde bile, yazarlar ulusal bir direnişi, halklarının özgürlüğüne duydukları özlemi ve millî bilinci vurgulamaktan geri durmamışlardır.

Resulzade'nin bakış açısı, Sovyet edebiyatının baskıcı ortamında bile sanatçıların ve yazarların nasıl ulusal bir direnişi simgeleyen bir dil oluşturabileceğini gösterir. Sosyalist realizminin zorlayıcı koşullarında, sanatçılar çeşitli semboller ve dolaylı anlatımlarla bağımsızlık ideallerini korumayı başaramışlardır. Bu, Resulzade'nin edebî analizinde, özellikle de C.Cabbarlı ve S.Vurğun'un eserlerinde, dönemin siyasi baskılarına karşı bir tür sanatsal direniş olarak ön plana çıkar. Resulzade, bu direnişin önemli bir simgesi olarak, her iki sanatçının da eserlerinde özgürlük ve bağımsızlık arzularının güçlü bir şekilde var olduğunu vurgular.

Resulzade, C.Cabbarlı ve S.Vurğun'u Sovyet edebiyatı içinde yaşayan, ulusal değerleri ve halklarını savunmak için dolaylı yollarla mücadele eden sanatçılar olarak görür. Onları yargılamaz; aksine, tarihsel bağlamları ve edebî üretimlerinin içindeki ulusal duyguları takdir eder. Bu, Resulzade'nin sadece edebiyat eleştirmeni olarak değil, aynı zamanda bir milletin kültürel hafızasına saygı gösteren bir düşünür olarak da ne denli derin bir bakış açısına sahip olduğunu gösterir.

Resulzade, dramatik eserlerdeki sembolleri derinlemesine incelediği analizlerinde, Samed Vurğun'un "Vagif" (1937) adlı eserine özel bir ilgi gösterir. Resulzade, bu eserin Azerbaycan milliyetçiliği açısından taşıdığı önemi vurgulayarak, "Vagif"i çağdaş Azerbaycan sahnesinin en başarılı ve anlamlı eserlerinden biri olarak nitelendirir. Özellikle, S.Vurğun'un şairlik gücüne ve vatan anlayışına dair yaptığı çıkarımlar, onun edebiyatı ve halkına duyduğu bağlılığın derinliğini gözler önüne serer.

Resulzade, "Vagif" eserindeki Kacar ve Vagif arasındaki diyalogları, eserin sembolik yapısını ve milliyetçilik temasını ortaya koyan örnekler olarak ele alır. Bu diyaloglardan seçilen beyitlerle, Samed Vurğun'un sadece bir şair olarak değil, aynı zamanda halkının özgürlüğü ve bağımsızlığı için nasıl bir sanat mücadelesi verdiğini de açığa çıkarır. Kacar ve Vagif arasındaki konuşmalar, Azerbaycan'ın siyasi ve kültürel bağımsızlık mücadelesinin bir simgesi olarak, vatan sevgisini ve millî kimliği savunan güçlü bir retorik oluşturur.

Resulzade, bu diyalogların bir yandan Azerbaycan'ın toplumsal ve kültürel yapısını anlatırken, diğer yandan da Sovyet yönetiminin baskıcı atmosferinde bile, sanatın ve edebiyatın ulusal direnişin aracı olarak nasıl bir güç taşıdığını gösterdiğini belirtir. Bu, S.Vurğun'un eserinin sadece edebî değil, aynı zamanda ideolojik bir değer taşıdığını da ortaya koyar.

Ayrıca, Resulzade, “Vagif” eserini sadece dramatik yapısı itibarıyla değil, sembolik anlam katmanlarıyla da değerlendirir. Bu bağlamda, “Vagif” sadece bir drama değil, aynı zamanda millî kimlik ve bağımsızlık ülküsünün sanatsal bir ifadesi olarak da kabul edilir (Rəsulzadə, 1991:75).

Resulzade, “*Azerbaycan Edebiyatı*” adlı eserinde, halkının bağımsızlık ve özgürlük mücadelesine duyduğu derin inanç ve bağlılıkla kaleme alınan çeşitli türdeki eserleri karşılaştırmalı bir şekilde inceleyerek, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi bağımsızlık ideolojisinin, açık ya da örtük bir biçimde, büyük bir yetenek ve vatanseverlik duygusuyla ifade edildiği 20-30'lu yıllar Azerbaycan edebiyatını değerlendirmiştir.

Resulzade, 20-30'lu yıllar Azerbaycan edebiyatını özetlerken, bu dönemin Azerbaycan'ın özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinin bir yansıması olduğunu belirtir. Azerbaycan, kaderini sadece kendi ulusal sınırlarıyla sınırlı tutmamış, aynı zamanda özgürlük arayışındaki tüm uluslar ve kültürlerle özdeşleştirerek evrensel değerlerle paralel bir mücadele yürütmüştür. Halkın yaşadığı acılar ve karşılaşılan zorluklar, özgürlük ve bağımsızlık için verilen mücadelenin, yalnızca Azerbaycan halkının değil, tüm insanlık tarihinin ortak bir değerine dönüşmesine katkı sağlamıştır. Azerbaycan, her türlü engellemeye rağmen, özgürlüğüne ve bağımsızlığına kavuşacağına inanmış ve bunu halkının tarihsel hakkı ve doğasında bulunan bir zorunluluk olarak kabul etmiştir (Rəsulzadə, 1991: 86).

Bu analiz, 1920-30'lu yıllarda Azerbaycan dramaturjisinde istiklal düşüncesinin sembolik bir şekilde nasıl yansıtıldığını ve dönemin sosyal ve kültürel koşullarının bu eserlerdeki temalar üzerindeki etkisini göstermektedir. Resulzade'nin, Cafer Cabbarlı ve Samed Vurğun'un eserlerindeki radikal düşünceleri takdir etmesi, Sovyetler Birliği'ndeki sanatçılar için dışarıdan görünen sosyalist söylemlerin ardında derin bir milliyetçilik duygusunun varlığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Azerbaycan halkının özgürlük mücadelesinin ve millî kimliğinin dramatik eserler aracılığıyla sembolik bir dille dile getirildiği görülmektedir.

SONUÇ

Azerbaycan'da millî devletin kurucusu, siyasi lider, düşünür, yazar, gazeteci ve bilim adamı, Azerbaycan edebî ve sosyopolitik düşüncesinin önemli isimlerinden biri olan Mehmet Emin Resulzade, “*Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı*” adlı eserinde, adını anmış olduğu her bir edebî örneğin bağımsızlık ülküsüne hizmet eden ve halkın özgürlük mücadelesini yansıtan özelliklerini kısa ancak oldukça net ve güçlü bir hassasiyetle vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, onun edebiyat anlayışının yalnızca estetik değil, aynı zamanda ideolojik ve millî bir işlev taşıdığını göstermektedir. Resulzade, edebiyatın bir sanat olmanın ötesinde, halkın mücadelesinin ruhunu, millî bilincini ve bağımsızlık fikrini yaşatmak adına önemli bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Eserlerinde, Azerbaycan halkının tarihsel ve kültürel mirasının ışığında, bağımsızlık idealinin nasıl şekillendiğine dair derin bir analiz yaparak edebiyatın

toplumsal bir sorumluluk taşıyan bir güç olduğunu savunmuştur. Resulzade'nin bu yaklaşımı, edebiyatın toplumsal değişim ve özgürlük mücadelesindeki rolünü büyük bir kararlılıkla ortaya koymaktadır.

1920-30'lu yıllar Azerbaycan edebiyatı, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin özgürlük ve bağımsızlık ideallerine duyduğu derin sevgi ve inançla şekillenmiş, bu dönemdeki eserler toplumsal ve siyasi bir uyanışı yansıtmaktadır. Edebiyat, halkın bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinin bir aracı olarak kullanılmıştır.

Resulzade, “Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı” eserinde Azerbaycan'ın özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinin tarihsel sürecini vurgulamış ve halkının bu mücadelesindeki kararlılığını yansıtarak, Azerbaycan'ın nihayetinde hürriyet ve bağımsızlık amacına ulaşacağına olan inancını dile getirmiştir. Bu bakış açısı, dönemin edebî eserlerinde de sıkça işlenen bir tema olarak görülmektedir.

Azerbaycan edebiyatı, bu dönemde sadece edebî anlamda değil, aynı zamanda millî kimlik oluşturma ve halkı bilinçlendirme işlevi görmüştür. Edebiyatın, halkın özgürlük mücadelesine olan katkısı, yazarların ideolojik ve toplumsal sorumluluk anlayışlarıyla şekillenmiştir.

1920-30'lu yılların Azerbaycan edebiyatında, halkın mücadelesini simgeleyen çok sayıda eser ortaya çıkmıştır. Bu eserler, halkın özgürlük ve bağımsızlık düşüncelerini yansıtırken, aynı zamanda halkın yaşadığı acıları, zorlukları ve umutları da güçlü bir duygusal anlatımla ifade etmiştir. Eserlerde sıklıkla işlenen özgürlük, bağımsızlık, millî bilinç, kültürel kimlik gibi temalar; halkın birliğini ve bütünlüğünü savunurken aynı zamanda zulme karşı direnişin de simgesi olmuştur. Bu temalar, dönemin edebî anlayışını belirlemiş ve edebiyatın toplumsal bir işlev görmesine olanak sağlamıştır.

1920-30'lu yıllar Azerbaycan edebiyatı, halkının özgürlük mücadelesinin en etkili şekilde dile getirildiği bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Edebiyat hem bireysel hem de toplumsal anlamda özgürlük ve bağımsızlık ideallerini savunmuş, Resulzade'nin de belirttiği gibi halkın kaderinin, özgürlük arzusunu taşıyan uluslar ve kültürlerle birleşeceği inancını pekiştirmiştir. Dönemin edebî mirası, Azerbaycan'ın modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamış ve halkının özgürlük mücadelesini ulusal bir kimlik haline getirmiştir.

20. yüzyılın 20'li yıllarında Azerbaycan şairlerinin eserlerinde yer alan sembolik anlatımın, Sovyet sansürüne karşı etkili bir araç olduğu görülmektedir. Hüseyin Cavid'in “Peygamber” adlı eseri, dinî ve millî değerleri metaforik bir üslupla işleyerek bu fikirlerin yaşatılmasına olanak tanımıştır. Aynı şekilde, Cafer Cabbarlı'nın “Od Gelini” adlı eserinde yer alan kahramanlar, bağımsızlık mücadelesini cesur bir şekilde temsil etmiştir.

Resulzade'nin eleştiri ve analizleri, Azerbaycan edebiyatını millî fikirlerle zenginleştirme ve sanatçıların yaratıcılık özgürlüğüne katkıda bulunma açısından bir rehber olmuştur. Bu miras, edebiyat araştırmaları açısından yalnızca tarihsel bir ders niteliği taşımakla kalmayıp, gelecek nesiller için ideolojik ve kültürel bir referans kaynağı teşkil etmektedir.

Yazarlık katkısı

Çalışma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Araştırma, derleme çalışması olduğu için etik kurul onayı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Axundov, M. F. (1962). *Əsərləri* (III cild). Bakı.
- Barmanbay, A. (2019). Doğumunun 150. Yılı Anısına: Celil Memmedguluzâde'nin *Anamın Kitabı* piyesinde Azerbaycan İdeali. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 48, 83-114. <https://doi.org/10.24155/tdk.2019.112>
- Cavad, Ə. (1992). *Seçilmiş əsərləri* (I cild). Bakı.
- Cavid, H. (1984). *Seçilmiş əsərləri* (III cild). Bakı.
- Əhmədov, B. (2015). *XX yüzil Azərbaycan ədəbiyyatı*. Bakı.
- Elçin. (1984). *Fikrin Karvanı. Görkəmli Azərbaycan tənqidçi və ədəbiyyatşünasları*. Bakı: Yazıçı.
- Əlioğlu M. (1975). *Hüseyn Cavidin romantizmi*. Bakı: Azər nəşr.
- Firdovsi, Ə. (2005). “*Şahnamə*” 2 cildə, I cild, Bakı: Nurlan.
- Hacıyev, D., Yusifli, X., Musayev, T., & Yusifli, A. (1999). Dünya ədəbiyyatı tarixi (Antik dövr). Kollektiv müəllifli nəşr. Bakı.
- Hüseynzadə, Ə. b. (2007). *Seçilmiş əsərləri*. Bakı.
- İsayeva, B. P. (2022). Bədii mətnin mifopoetik aspekti (Hüseyn Cavidin “İblis” dramı). *Poetika.izm*, 2, 18-25.
- İsayeva, B. P. (2022). Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığının semiotik aspekti. *Poetika.izm*, 1, 32-39.
- Məhəmməd Əmin Rəsulzadə: bibliografiya /materialları toplayıb nəşrə haz., giriş sözün müəl. və red. N. Yaqublu; transliterasiya red. S. Xalidoğlu. (2015). Bakı: Kitab Klubu.
- Musalı, V. (2023). Bağımsızlık Dönemi Azerbaycan Edebiyatında Klasik Geleneğin Devamı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 63(1), 771-826. <https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2023.63.1.29>
- Musalı, V. (2024). Bağımsızlık Dönemi Azerbaycan Şiirinde Mehmet Emin Resulzade İmajı. *Söylem Filoloji Dergisi*, 9(2), 648-680. <https://doi.org/10.29110/soylemdergi.1497889>
- Örs, D. (2009). Siyavuş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37, 308-309.
- Resulzade, M. Ə. (1990). *Azerbaycan Cumhuriyeti (Keyfiyet-i teşekkülü ve şimdiki vaziyeti)*. İstanbul: Azerbaycan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları.
- Rəsulzadə, Məhəmməd Əmin. Elektron Məlumat Bazası. <https://anl.az/el/emb/M.E.Resulzade/kitablar.htm> (Erişim Tarihi: 12.10.2024)
- Sultanlı, V. (2014). *İstiqlal Sevgisi*. Bakı: Elm və Təhsil.
- Yusifli, A. (2020). *XVII əsr Qərbi Avropa ədəbiyyatı*. Bakı: Elm və Təhsil.

